

Т. О. Чепульченко

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

І. С. Ярош

студент факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання демократичного розвитку суспільства, основних тенденцій останніх років. Також проаналізовано основні зміни до законодавства та результати їх упровадження, наслідки для суспільства. Окремо наголошується про погляди громадян на демократію та реформи, їх вплив на органи державної влади. У висновку наводиться теза про те, що розвиток демократії залежить від суспільних процесів і політичної еліти.

Ключові слова: демократія, громадянське суспільство, реформи, право, влада, держава.

Постановка проблеми. Проблематика демократизації суспільства взагалі, а також забезпечення та реалізації прав людини в Україні, що в останні роки набули широкого визнання, як у загальнотеоретичному, так і в рамках юридичних наук є складною, багатогранною та актуальною.

Важливість та актуальність цієї теми не треба особливо доводити, оскільки демократія в політичному просторі є інструментом гуманізації суспільних відносин, формування творчої особистості, формування та функціонування соціально-правової державності та громадянського суспільства.

Хвиля національного піднесення розмозила довгоочікувані процеси у розвитку суспільства, зокрема в утворенні громадянського суспільства. Народ відчув себе каталізатором змін у країні, але піднесення замінилося розчаруванням. Проте це не зупинило подальшого становлення чисельних громадських організацій та інституцій, які продовжили стежити за розвитком українського вектору в політикумі, узяли весь тягар контролю за дотриманням демократичних прав і свобод народу, здобутків і обіцянок Революції гідності. Демократизація – це тривалий процес, який після проголошення незалежності України то піднімався, то падав. Треба визначити, чи еволюціонувала демократія на щабель вище?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні дослідження в цій сфері пов'язані із розвитком громадянського суспільства (зокрема, його стан проаналізував В. Яблонський) та децентралізації. Процеси демократизації досліджували О. Скрипнюк та Н. Оніщенко. Крім того, розвиток різних аспектів демократії та її політичних інститутів висвітлено у працях таких учених, як М. Бойчук, О. Богінич, С. Головатий та інші.

Мета статті – визначити зміни, що відбулися внаслідок реформ, та основні напрями, якими рухається демократія в Україні після подій 2014 р.

Виклад основного матеріалу. У праці «Спокутування комунізму» Мирослав Маринович писав: «Демократія – це особливе плетиво в центрі тризуба, яке гармонійно поєднує дві подібні, але діаметрально протилежні ланки по боках» [1, с. 62]. Саме так можна визначити одне із значень демократії для України. Сьогодні це – народ і влада. Саме служіння інтересам народу можна було б назвати однією з вимог Майдану 2014 р. Побудова ж громадянського суспільства саме цього і вимагає.

На наш погляд, головною проблемою української демократії є неможливість практичного здійснення її основної ідеї – врахування думки кожної людини, забезпеченість рівноправної участі громадян в управлінні державою, реа-

лізація та забезпечення прав і свобод кожного з громадян. Зазвичай народ обирає своїх представників, щоб вони виражали його інтереси. В останні роки люди виражають свої інтереси через такий механізм, як електронна демократія та громадянська ініціатива, що звичайно розширює межі демократії.

Електронна демократія набуває все більшої популярності після 2015 р. Саме тоді було внесено зміни до Закону України «Про звернення громадян» [2]. Таке поняття, як «петиції», дуже швидко увійшло в інформаційний простір і створило умови для вираження громадянами своїх інтересів. Однак треба сказати, що нині петиції є більшим виразником ілюзорності впливу громадян на владу, оскільки після всіх необхідних процесів (реєстрація, збір необхідної кількості підписів) петиція потрапляє на розгляд до Верховної Ради України чи міської ради, що впирається в необхідність лобювання цієї петиції народними обранцями.

Що ж стосується інших форм демократії, то варто звернути увагу на бюджети участі, що також є одними з найбільших виразників безпосередньої демократії. Для прикладу візьмімо місто Житомир. У рішенні Житомирської міської ради від 1 березня 2018 р. подано визначення бюджету участі як процесу взаємодії Житомирської міської ради та її виконавчих органів із громадськістю, спрямованого на залучення жителів міста Житомира до участі в бюджетному процесі шляхом прийняття рішень щодо розподілу визначеної Житомирською міською радою частини коштів міського бюджету через подання відповідних проектних пропозицій і проведення відкритого громадського голосування за такі проекти, а також забезпечення відкритості та прозорості діяльності Житомирської міської ради та її виконавчих органів [3]. У Житомирі бюджет участі запроваджено у 2016 р. Громадянами міста було запропоновано чимало проектів, і на офіційному веб-сайті Житомирської міської ради можна знайти, які проекти було підтримано громадськістю, які уже реалізовано, а які перебувають на стадії реалізації [4]. Зазначимо, що реалізація цих проектів дійсно покращила віру житомир'ян у демократичні перетворення, незважаючи на низку труднощів.

Поінформованість та активність суспільства сьогодні залишаються досить низькими, що змушує зробити висновок, що громадяни не цілком розуміють свою роль у становленні принципів безпосередньої демократії. Це підтверджується

загальнонаціональним опитуванням Інституту соціології НАН України 13–29 вересня 2018 р., за яким 60 % громадян вважають, що країна потребує «сильної руки», а не розмов про демократію. Не дивним є також той факт, що більшість опитаних не визнає відповідальності за вибір Президента та народних депутатів [5]. Станом на 2014 р. завдяки національному піднесенню сформувалося досить міцне підґрунтя для викорінення нав'язаних у СРСР принципів та побудови нової демократичної української моделі. Попри все, саме зараз у цьому питанні демократія еволюціонує у зворотному напрямі. Адже, не маючи сильного провідника, суспільство знову дійшло думки з установами принципу «сильної руки». Тобто явним є той факт, що люди хочуть виконувати швидше вказівку згори, а не проявляти ініціативу.

За п'ять років не було налагоджено державною механізмом, що формував би уявлення людей про демократію та її використання і сприяв би збільшенню інтересу до неї. У свідомості людей досі побуває думка беззахисності, і лише 15 % опитаних розуміють, як захистити свої права у разі їх порушення [5]. Такі результати повинні змушувати державні органи активніше працювати із громадськістю, особливо з молоддю. Принаймні більш молоде покоління все частіше відстоює свої права, про що свідчить зростання кількості громадських активістів серед молоді.

Сьогодні мають місце випадки, коли люди, які захищали власні права та свободи, розчаровуються в українських правосудді, владі та демократії загалом. Ці розчарування мають під собою вагомі аргументи, оскільки з тієї меншої частини громадян, які все-таки пробували захищати свої права, лише третина вважає, що досягла результату [6, с. 58]. Це підкреслює недосконалість системи в прийнятті рішень на користь людини, яка звернулася до відповідних органів стосовно захисту своїх прав.

Важливою віхою в питанні еволюції свідомості громадян є довіра до людей, які обіймають державні посади в міністерствах, судах. Починаючи з 2014 р. йде активний набір за конкурсними основами на вакантні державні посади відповідно до ст. 21 Закону України «Про державну службу» [7], що повинно було б підвищити впевненість у демократичних принципах у свідомості народу. Але якщо для більшої частини міжнародної спільноти проведення конкурсів на посади, реформи є яскравим прикладом демо-

кратичних перетворень, то для громадян України заміна кадрів українського політикуму видається певною мірою ілюзорною.

Демократичними аспектами є звітування посадових осіб про свою діяльність і вільний доступ до публічної інформації, які закріплено на законодавчому рівні. Ці аспекти мають показувати прозорість і відкритість влади. Однак проблемою залишаються часті ігнорування звітувань і відмови у наданні повного доступу до інформації [8], що не підвищує рівня довіри до влади з боку суспільства.

Однією з успішних реформ у нашій країні називають децентралізацію [9], і такі поняття, як бюджет участі, громадська ініціатива, які активно використовують активісти на місцях, підтверджують це. Зокрема, Т. Тарасенко зазначала: «Децентралізація відкриє значні перспективи забезпечення спроможності місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого життя, зокрема підвищення ролі громадян, їх впливу на процес прийняття та втілення рішень» [10, с. 284]. Сам зміст децентралізації чітко зрозумілий, але ще потрібно налагодити краще механізм впливу на місцеву владу і заохочення громад до активної, а не пасивної діяльності: не лише створення територіальних громад, які утворюються відносно швидко, але й подальша участь у житті суспільства, громади зокрема.

Варто зауважити, що ці питання повинні вирішуватися під пильним контролем президента як гаранта демократичних змін, парламенту та суду. Про це наголошував академік Ю. Шемшученко, який зазначив, що в умовах демократії застосовують широку концепцію контролю, яка передбачає, крім державного контролю, здійснення громадського та міжнародного контролю як засобу забезпечення внутрішньодержавної демократії. Застосування широкого комплексного контролю має забезпечити рівновагу державних і суспільних інститутів, запобігти перевищенню і зловживанню повноваженнями, не завдаючи шкоди їх ефективній роботі і, врешті-решт, утвердженню демократії [11].

Відповідальність правової, соціальної держави перед суспільством має ґрунтуватися на принципах розподілу сфер між ними, де громадянське суспільство не буде відчувати тиску з боку влади і матиме реальні методи впливу на процеси, що відбуваються в державі. Усе-таки, як зазначає В. Яблонський, активісти частіше діють опосередковано на владу, зокрема місцеву, що відрізняє нашу країну від країн розви-

неної демократії, де активніше співпрацюють із громадськими організаціями [12, с. 25–27].

Висновки і пропозиції. Упродовж останніх п'яти років держава пережила декілька хвиль реформ, спрямованих на посилення демократії. Однак не всі з них сприйняло суспільство. Процес створення нової нормативної бази і спроб її впровадження дав поштовх до прогресу в демократичній активності, а також підняв авторитет України у міжнародній спільноті. Проте саме впровадження займає більше часу, ніж планувалося. Сприймання ж та використання законодавчої бази більшістю громадянами є відносно пасивним.

Для нормального функціонування кожне суспільство повинно мати необхідний рівень політичної та правової культури громадян, що «поєднує соціальні ідеали, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю щодо втілення в життя законодавства» [13, с. 50].

Щоб розв'язати ці проблеми, необхідні, перш за все, налагоджений і стійкий економічний розвиток, становлення державної політики, яка зосереджуватиметься на правовій культурі населення, залученні громадян до активної громадської та законодавчої діяльності.

Важкість освоєння новітніх форм політичного та економічного життя, гальмування руху України на шляху до демократизації зумовлені відсутністю стійких демократичних традицій в українському середовищі, сучасного демократичного мислення, взірців переконливої демократичної поведінки. Потрібно глибоко усвідомити, що сучасна світова практика переходу від тоталітарних чи авторитарних форм владного правління довела, що становлення демократії значною мірою залежить від зрілості національної політичної еліти, тієї ролі, яку вона відіграє у процесах державотворення.

Список використаної літератури:

1. Маринович М. Спокутування комунізму. *Сучасність* від 5 травня 1993 р. № 5. С. 167.
2. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Рішення сесії Житомирської міської ради «Про затвердження положення про бюджет участі міста (громадський бюджет) Житомира» від 1 березня 2018 р. № 958.
4. Офіційний веб-сайт Житомирської міської ради. URL: [http://zt-rada.gov.ua/?3398\[0\]=2864](http://zt-rada.gov.ua/?3398[0]=2864).

5. Моніторинг2018: основні тенденції змін громадської думки / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2018. 21 грудня. URL: <https://dif.org.ua/article/monitoring2018-osnovni-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>.
6. Колишко С, Парашевін М., Яворський В. Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016–2018) / Резюме дослідження – 2018. С. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/19484532155c0fae449caba5.69437042.pdf>.
7. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
8. Індекс публічності місцевого самоврядування 2017. URL: <https://publicityindex.org>.
9. ЗВІТ: Третє щорічне соціологічне дослідження Децентралізація та реформа місцевого самоврядування/ Програма Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні». URL: <http://www.slg-coe.org.ua/p13513>.
10. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. *Державне управління місцевого самоврядування*. 2014. № 2 (21). С. 277–286.
11. Скрипнюк О. Демократія і контроль: новелізація концептуальних підходів щодо організації та здійснення контролю на сучасному етапі. *Голос України*: електрон. версія газ. 2019. № 7 (7013). 12 січня 2019 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/312290>.
12. Яблонський В. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень, 2018. 126 с. URL: http://niss.gov.ua/content/articles/files/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf.
13. Бандура О. Єдність цінностей та істини у праві. К.: Видавництво НАВСУ, 2000. 200 с.

Чепульченко Т. А., Ярош І. С. Еволюція демократії в Україні

В статті розглянуті питання демократичного розвитку суспільства, основних тенденцій останніх років. Також проаналізовані основні зміни в законодавстві та результати їх впровадження, наслідки для суспільства. Особливо відзначається про погляди громадян на демократію та реформи, їх вплив на органи державної влади. Висновком є тезис про те, що розвиток демократії залежить від соціальних процесів та політичної еліти.

Ключові слова: демократія, громадянське суспільство, реформи, право, влада, держава.

Chepulchenko T. O., Yarosh I. S. Evolution of democracy in Ukraine

The article deals with the issues of democratic development of society, the main tendencies of recent years. The main changes to the legislation and the results of their implementation, and the consequences for society are analyzed. Particular attention is paid to the views of citizens on democracy and reforms, their influence on state authorities. The conclusion is that the development of democracy depends on social processes and political elites.

Key words: democracy, civil society, reforms, law, power, state.